

СЕЛЬСКАЯ АБШЧЫНА Ў БЕЛАРУСАЎ ПАНЯМОННЯ (1921—1939 гг.)

Сацыяльная культура беларусаў Панямоння ў 1921—1939 гг. мела пэўныя асаблівасці, таму што ў гэты перыяд знаходзілася ў складзе П Рэчы Паспалітай. Сельская абшчына ці грамада была адной з формаў арганізацыі вясковага насельніцтва. У гэты перыяд у Панямонні адбылася пэўная трансфармацыя функцый сельскай абшчыны. Але гэтае пытанне не даследавана. Каштоўнымі крыніцамі для вывучэння гэтага пытання з'яўляюцца справы аб ліквідацыі сервітутаў, камасацыі, парцэляцыі маёнткаў Вілейскага, Ашмянскага і Лідскага паветаў; заметкі рубрыкі «Да нас пішуць» газет «Крыніца» і «Беларуская крыніца», матэрыялы палявых экспедыцый па Вілейскім раёне, успаміны Апанаса Цыхуна, жыхара Лашанскай гміны Гродзенскага павета.

Грамада ў 1921—1939 гг. мела шэраг функцый: эканамічную, дабрачынную, рэгулятыўную і інш. Адной з важнейшых функцый сельскай абшчыны з'яўлялася эканамічная. Усе пытанні, які датычыліся землекарыстання, вырашаліся сялянамі сумесна на грамадскіх сходах. Звычайна яго арганізацыяй займаўся солтыс [21, л. 38—40; 16, л. 28]. Жыхар в. Загорнікі Ашмянскага павета апісваў пачатак сходу: «Усе жыхары вёскі сабраліся да аднае хаты і сталі радзіцца, на якіх варунках прыступіць да ліквідацыі сервітуту. Па доўгай нарадзе пастанавілі: калі ня дасьць 2/3 усяго абшару, то не гадзіцца дабравольна» [25, с. 4]. Рашэнне, якое адстойвала грамада, прымалася калектыўна большасцю галасоў. Напрыклад, 2 траўня 1922 г. у в. Вайнарышкі Граўжыскай гміны Ашмянскага павета солтысам быў сабраны сход для абмеркавання камасацыі вёскі, гэта значыць ліквідацыі цераспалосіцы звязаннем сялянскіх зямель у адзін участак з наступным выхадам на хутары. З 35 гаспадароў 32 адмаўляліся ад аб'яднання вясковых зямель і жадалі набыць вырубку «Ратаніны» пад агульную пашу [16, л. 28]. Жыхары в. Раманавічы Ружанкоўскай гміны Шчучынскага павета самі ініцыяравалі правядзенне камасацыі. Вяскоўцы на грамадскім сходзе пастанавілі аб неабходнасці ліквідацыі цераспалосіцы [11, л. 1]. У вёсцы Скарбы Сабакінскай гміны Лідскага

Якаўцова Марыя Аляксандраўна — аспірантка кафедры этналогіі, музеялогіі і гісторыі мастацтваў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

павета таксама збіраліся грамадскія сходы для вырашэння зямельных пытанняў. Пры падзеле найлепшай агароднай зямлі 30 гаспадароў цягнулі жэрабя [12, л. 253 а, 215]. У 1920—1930-я гг. найбольш яскрава эканамічная функцыя грамады праявілася ў пытаннях, звязаных з сервітутным правам, якое прадугледжвала абмежаванае права карыстання чужой уласнасцю, магчымасць сялянам карыстацца пэўнымі землямі, сенажацямі, ляснымі ўгоддзямі, участкамі для выпасу жывёлы, вадаёмамі, што афіцыйна належалі памешчыкам. Сервітуты належалі землеўласніку ў асобе прыватнага царквы ці касцёла або памешчыку. Умовы сумеснага выкарыстання вызначаў землеўласнік. Грамада імкнулася ў першую чаргу надзяліць лепшай зямлёй сваіх членаў.

Аб няпростых стасунках паміж асаднікамі, Вілейскім Земствам і грамадой сведчыць Заява вязынцаў ад 08.07.1926. Прычынай незадавальнення стала распарцэляваная ў 1923 г. зямля, якая належала да гэтага прыватнага царкве. Было абвешчана, што жадаючыя набыць былыя царкоўныя землі павінны скласці пэўную заяву. Але ў 1924 г. зямлю падзялілі паміж двума асаднікамі. Вязынцам прапанавалі выкупіць найгоршую частку зямлі, якая заставалася. Будучымі гаспадарамі надзелаў былі паліцыянт Балахоўскі і канцылярскі работнік Караленка, абодва немясцовыя [18, л. 81—83]. Землі, якія атрымалі асаднікі, былі ў карыстанні сельскай абшчыны і прыватнага прыхода яшчэ з даўніх часоў і амаль да сярэдзіны 1920-х гг. Вядома, што ўладальнікі сервітутаў бралі з сялян частку прадуктаў ці грашовы працэнт [28, с. 192]. Вязынскі царкоўны прыход гэтага не рабіў [19, л. 92]. Доўгі час існаваў сумесны выпас жывёлы вяскоўцаў разам са статкам пробашча [19, л. 64]. Таму ў стаўленні мясцовага насельніцтва да прыналежнасці гэтых угоддзяў назіраецца пэўны дуалізм: з аднаго боку, прызнаецца, што гэта ўласнасць царквы, а з другога — відавочна перакананасць у праве на гэтую зямлю. Такое разуменне падмацоўвалася тым, што апошнія трыццаць гадоў да згаданых вышэй падзей «царква» цалкам перадала іх у карыстанне Вязынскай грамадзе [19, л. 65]. У дакументах аб прымусовой ліквідацыі сервітуту ва ўрочышчы «Гайлішкі» маёнтка Габрыялаўшчызна Граўжыскай гміны Ашмянскага павета ўзгадваецца аб скаргах вяскоўцаў. Згодна меркаванню жыхароў Габрыялаўшчыzny ўладальнікі маёнтка Паліонісы не мелі права на распараджэнне ўрочышчам, бо ні яны, ні папярэднія ўладальнікі Габрыялаўшчыzny не касілі сена і не пасвілі там жывёлу. Але згодна афіцыйным законам гэта акалічнасць не ўплывала на правы Паліонісаў як уладальнікаў урочышча «Гайлішкі» [20, л. 196]. Жыхары в. Вайнарышкі Граўжыскай гміны Ашмянскага павета сцвярджалі, што

толькі яны мелі права карыстання і набыцця ўрочышча «Ратаніны», бо доўгі час пасвілі там жывёлу. Нават калі гэты ўчастак зямлі быў далучаны да скамасаванай зямлі засценка Зялёны гай, вяскоўцы працягвалі там супольны выпас статка [16, л. 82, 48, 64]. Сервітут «Савейты» ў маёнтку Рачуны Марховіцкія Сольскай гміны Ашмянскага павета з'яўляўся сумеснай пашай уладальнікаў маёнтка і жыхароў вёсак Белюны, Варакумшчызна і засценка Кудзішкі. Урадавыя і скарбовыя падаткі за 131 дзесяціну гэтай зямлі плацілі ўладальнікі маёнтка Зянон Славінскі і Павел Іваноў, якія не мелі магчымасці касіць і пасвіць на гэтым участку. Грамада адмаўлялася плаціць падаткі. Цікава, што ў дакументах гэтай справы сервітут «Савейты» вызначаўся як сумеснае карыстанне, так і сумеснае ўладанне. Так лічылі і гаспадары маёнтка. Усе гэтыя прыклады з'яўляюцца сведчаннем захоўвання звычая, згодна якому фактычнае ўладанне ці доўгачасовае карыстанне зямлёй пераўтваралася ў права ўласнасці на яе.

Сяляне і памешчыкі часта канфліктавалі з-за сервітутаў. Напрыклад, адпаведна дакументам 1869 і 1872 г. кожны населены пункт Вязынскай і Ялоўскай грамады Вілейскага павета меў ад 10 да 30 дзесяцін зямлі пад пашы і часткі ўгоддзяў сумесна з памешчыкам [18, л. 3—7]. Пасля перамераў зямельных надзелаў Гечэвіча было вызначана, што вязынцы будучь карыстацца 30 дзесяцінамі зямлі бясплатна і сумесна з памешчыкам. Таму што дакладнае месца сервітуту не было пазначана, Гечэвічы выбралі пад пашу неўрадлівыя землі за 3 вярсты ад м. Вязыні. Другое зямельнае ўладанне Вязынскай грамады знаходзілася ва ўрочышчы «Клінцова» за 5—6 вёрст ад мястэчка. Галоўнай прэтэнзіяй грамадоўцаў была вялікая адлегласць да гэтага надзелу і лес Гечэвіча, які яго зацяняў [18, л. 64]. У 1936 г. жыхары м. Вязынь захоўвалі права на сумеснае карыстанне пашай над р. Вязынка на 30 дзесяцін, а жыхары в. Фалькі — урочышчам Паўзунова на 30 дзесяцін [17, л. 84].

У міжваенны час жыхары адстойвалі права сельскай абшчыны на зямлі, якія ў дарэформенны перыяд належалі сялянам. Жыхары в. Палоша Палянскай гміны Ашмянскага павета самавольна далучылі дзяржаўныя лугі да сваіх агародаў. Вяскоўцы былі перакананы ў сваім праве на гэтую зямлю, бо даўней яна належала грамадзе в. Палоша. Калісьці сяляне дазволілі ксяндзу Скавіду з Астраўца пабудаваць на іх зямлі млын. Калі ксёндз памёр, то расійскія чыноўнікі палічылі млын і зямлю вакол яго маёмасцю ксяндза і зрабілі яе дзяржаўнай уласнасцю [15, л. 2]. У 1920-я гг. сяляне Вязынскай грамады працягвалі барацьбу за ўрочышча «Дубнік», якое калісьці належала цалкам грамадзе, а затым было пера-

творана ў сервітут. Продак Леона Гечэвіча, Вінцэнт Гечан-Гечэвіч, не набываў «Дубнік» разам з іншымі землямі. Гэта ўрочышча належала грамадзе [23, л. 63; 5, л. 34]. У адрозненне ад царкоўнага памешчыцкі сервітут «Дубнік» не падлягаў парцэляцыі, але сумеснае з памешчыкам карыстанне суправаджалася канфліктамі. Найбольш спрэчным пытаннем была праца памешчыцкага млына, з-за якога ўрочышча затаплялася і забалочвалася.

Нягледзячы на зямельныя рэформы ўрада II Рэчы Паспалітай, кіраваныя на ліквідацыю абшчыннага землекарыстання, сяляне імкнуліся захаваць традыцыю. Аб гэтым сведчаць патрабаванні вяскоўцаў аб выдзяленні ім пэўнай часткі зямлі пры ліквідацыі сервітуту, аб частковым захаванні супольнага выгану. У 1933 г. быў ліквідаваны сервітут «Савейты» ў маёнтку Рачуны-Марховіцкія. У выніку в. Белюны і Варакумшчызна атрымалі 12,14 дзесяцін сумеснага выгану [21, л. 89]. Жыхары в. Вайнарышкі Граўжыскай гміны жадалі набыць вырубку «Ратаніны» пад агульную пашу [16, л. 28].

Рэгулятыўнай функцыяй грамады з'яўлялася ажыццяўленне кантролю ўнутраных адносін вяскоўцаў. У міжваенны перыяд адбываецца паступовае аслабленне гэтай функцыі. Унутраныя канфлікты разглядаліся афіцыйна ў гродскім судзе ці членамі абшчыны. Нават дробныя сваркі паміж вяскоўцамі часта разглядаліся ў судзе, а не грамадой. Так, Аляксандр Нарэйка з в. Калодчына заплаціў 500 тыс. марак штрафу за крыўду, нанесеную аднавяскоўцу Рыгору Філістовічу [22, л. 3]. Здаралася, што некаторыя сяляне спецыяльна даводзілі справу да суда для таго, каб шантажыраваць абвінавачанага. У в. Паняцічы ў канцы 1930-х гг. адбыўся канфлікт паміж стрыечнымі сёстрамі, адна з якіх абвінаваціла другую ў пабоях. За адкліканне сваёй заявы з пастарунка жанчына патрабавала аддаць ёй парася [5, с. 3]. Калі канфлікт вырашаўся толькі паміж абшчыннікамі, то кара за зробленае злачынства ажыццяўлялася адразу ці праз некаторы час. Від і дзень пакарання вызначаўся паводле звычайнага права. Напрыклад, калі злачынства адбывалася ў час палявых работ, то каралі за гэтыя ўчынкi ў дзень св. Матвея. З гэтай мэтай пасля баўлення часу на фэсце збіраліся групы хлапоў і, схаваўшыся, чакалі з кіямі «злачынцаў», якія вярталіся дадому [30, с. 210].

Дабрачынная функцыя сельскай абшчыны ў міжваенны перыяд прадугледжвала грамадскую талаку, клопат аб непаўнавагартасных і размова хворых людзях, апекаванне сірот. Адным са звычайў грамады была талака. Практычна кожны з апытаных мясцовых жыхароў адзначаў існаванне звычай талакі ў 1920—1930-я гг. Як правіла, талака адбывалася на пра-

цягу аднаго дня і праводзілася жыхарамі адной вёскі [1, с. 2, 8; 2, с. 2; 5, с. 8]. Характар працы патрабаваў намаганняў вялікай групы людзей. У талацэ ўдзельнічала насельніцтва толькі адной вёскі. Жыхарам суседніх вёсак і прафесійным майстрам неабходна было плаціць за працу [1, с. 2]. Афіцыйна клапаціцца аб разумова хворых грамадзянах павінна была мясцовая адміністрацыя. У паветах існавалі прытулкі для такіх людзей, у гмінных бюджэтах прадугледжваліся выдаткі на матэрыяльную дапамогу бедным і хворым [8, л. 4; 9, л. 4 а]. Згодна палявым этнаграфічным матэрыялам і інфармацыі з тагачасных перыядычных выданняў, гэта рабілі члены грамады. У 1925 г. у Жодзішках пражываў Ян Сліж, па прозвішчы Саблук. Калі стан яго здароўя пагоршыўся і ён стаў непрацаздольны, гміна перастала займацца яго апекай з-за адсутнасці грошай. Сачыць за лёсам гэтага чалавека пачало мясцовае насельніцтва. Спачатку Яна Сліжа забяспечвалі ежай, а затым абавязалі клапаціцца аб ім таго чалавека, які карыстаўся зямлёй хворага. Грамада кантралявала ўмовы жыцця Яна Сліжа. Аднак прымусяць карыстальніка зямлёй добра даглядаць за хворым сельская абшчына не здолела [26, с. 4]. Калі разумова хворае асоба не мела ўласнай маёмасці, то яе апекаваннем займаліся члены сельскай абшчыны па чарзе. Мясцовыя людзі імкнуліся даць ім простую працу, напрыклад, шчапанне лучыны, пасьба, вязанне венікаў ці дапамога пры малацьбе. За гэта ім давалі начлег, вопратку і ежу. У выпадку смерці абавязкі па пахаванні бралі на сябе жыхары населенага пункта, дзе яны пражывалі [2, с. 5, 6, 10]. Пасільную матэрыяльную дапамогу аказвала грамада найбольш бедным яе членам. Асобы, якія гублялі сродкі для існавання, ішлі «з торбай у мір». Часцей гэта былі пажылыя людзі [3, с. 6; 4, с. 9]. У Варнянскай гміне Віленскага павета існаваў звычай, калі да вясны заканчвалася сена, то ехалі ў суседнюю вёску і, ходзячы па хатах, прасілі сноп сена [27, с. 5]. Да дабрачыннай функцыі абшчыны адносіўся клопат аб апякунстве сірот. Апекунамі становіліся не толькі сваякі, але і суседзі. Галоўным апекуном непаўналетніх дзяцей-сірот Жалняровіч Міхала, Еўдакіі і Якава быў прызначаны сусед Аляксандр Буслаўскі. Сярод патэнцыяльных апекуноў было шмат сваякоў дзяцей [13, л. 15]. Апекаванне дзяцей і іх маёмасці, такім чынам, было справай не толькі сям'і, але і грамады.

Функцыяй сельскай абшчыны было апекаванне школ. У міжваенны перыяд грамада часткова адказвала за арганізацыю школьнай справы. Пераважная колькасць школ адносілася да дзяржаўных, у гмінныя бюджэты закладвалі сумы на асвету [8, л. 3 а; 9, л. 3 а; 7, л. 3 а]. Пераважная колькасць школ працавала ў арэндаваных пакоях. У 1936 г. у

Навагрудскім ваяводстве 896 школ займалі арэндаваныя пакоі, а 317 — працавалі ў дзяржаўных памяшканнях [10, л. 20]. Некаторыя вяскоўцы адводзілі адну палову сваёй хаты пад школу. У 1932—1933 г. у в. Калодчына Вілейскага раёна сям’я Філістовічаў пабудавала школу, якую затым наведвалі вучні гэтай і суседняй вёсак. На арэнду памяшкання і школьнае абсталяванне кожны год гмінай выдзяляліся грошы [6, с. 5]. Ёсць звесткі аб недастатковым дзяржаўным забеспячэнні школ неабходнымі прыладамі [31, л. 113]. Грамадская ініцыятыва ў арганізацыі школ праяўлялася, калі абшчына патрабавала стварэння школы ці выдзялення будынка пад школу. Напрыклад, у 1922 г. жыхары вёсак Рапушыхі, Мазаліхі, Рудая і Самароднікі Гальшанскай гміны напісалі заяву ў Ашмянскае староства з просьбай аб паляпшэнні ўмоў навучання іх дзяцей. Сяляне патрабавалі, каб дом дзяржаўнай уласнасці, які займаў арандатар Фердынанд Лапата, быў вызвалены для новай школы, таму што арандатар меў свой уласны дом і мог вызваліць адзін з двух пакояў для вучняў. Ініцыятыва абшчыны ў арганізацыі школьнай справы праяўлялася пры арганізацыі беларускіх школ у 1920 г. У міжваенны час грамада працягвае займацца апекаваннем храмаў. Сяляне Смаргонскага праваслаўнага прыхода аднавілі царкву, якая была амаль знішчана ў час Першай сусветнай вайны. На сродкі сялян былі пабудаваны два прыходскія будынкі, прызначаныя для пражывання святара і псаломшчыка [24, с. 2].

Кансалідацыйную функцыю выконвалі хрысціянскія святы, у час якіх служылі абедню, ладзілі кірмаш і танцы [1, с. 2; 2, с. 6; 3, с. 7]. У кожнай царкве было сваё прастольнае свята. Такое свята мела назву «фэст». На тэрыторыі Вязынскай гміны існавала восем паселішчаў, у якіх адбываліся мясцовыя хрысціянскія святы. Самы буйны «фэст» праходзіў у вёсцы Пахомава на Спас 19 жніўня і 27 верасня. На гэты фэст збіралася каля 4000 чалавек, у тым ліку з в. Рабунь і м. Куранец. Мясцовымі былі святы св. Пятра, св. Міколы і св. Яна [14, л. 9; 2, с. 6, 7]. На першае збіралася 2000 чалавек, на другое — 2500, а на трэцяе — 800 чалавек. У в. Рыбчана пасля гулянняў на Спас святкавалі звычайна ў асобных хатах. Наймалі музыкаў, ладзіліся танцы, выпівалі, часта былі бойкі [1, с. 2; 29, с. 15]. У Індурскай гміне завадатараў бойкі на нажах называлі «збойцы», якія былі амаль у кожнай вёсцы [29, с. 16]. Існавалі вёскі, жыхары якіх адзначалі святы супольна. У вёсках Суднікі, Крыніца і Будзішча ў час свят гулялі разам. Гулянні адбываліся і ў нядзелю. Як успамінае мясцовая жыхарка, іх святкаванні адбываліся мірна. Любімай забавай было закладанне, хто ператанцуе ці хто перайграе [2, с. 6].

Такім чынам, у 1921—1939 гг. у найбольшай ступені захаваліся эканамічная і дабрачынная функцыі грамады. Зямельныя пытанні вырашаліся на грамадскіх сходах. Пры размеркаванні ўчасткаў зямлі выкарыстоўвалі жэрабю. Захаваліся пэўныя рысы звычайнага зямельнага права. Сяляне лічылі, што працяглае карыстанне зямлёй дае права ўласнасці на яе, а адсутнасць выкарыстання пазбаўляе правоў на зямлю. Лепшая зямля павінна належаць мясцовым жыхарам, якія аб'яднаны ў грамаду. Нягледзечы на парцэляцыю і камасацыю, было шырока распаўсюджана сервітутнае права, якое сяляне імкнуліся захаваць. Сельская абшчына апекавала разумова хворых і фізічна непаўнаважных асоб, выкарыстоўваючы ў гаспадарцы як падсобных рабочых. Адказнасць за сірот і ўдоў неслі не толькі сваякі, але і суседзі. Працягвалі існаваць калектыўныя формы пакарання злачынцаў, апекаванне храмаў і клопат аб уладкаванні святароў. Абшчына клапацілася аб стварэнні школ і паляпшэнні ўмоў навучання.

ЛІТАРАТУРА

1. Архіў Істытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (АІМЭФ). Ф. 6. Воп. 13. Спр. 128.
2. АІМЭФ. Ф. 6. Воп. 13. Спр. 129.
3. АІМЭФ. Ф. 6. Воп. 13. Спр. 130.
4. АІМЭФ. Ф. 6. Воп. 13. Спр. 131.
5. АІМЭФ. Ф. 6. Воп. 13. Спр. 132.
6. Беларускі дзяржаўны музей архітэктуры і быту. Ф. 68. Воп. 4/1. Спр. 70/1.
7. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (ДАГВ). Ф. 551. Воп. 1. Спр. 413. Бюджэт Дэмбоўскай гміны Лідскага павета на 1929/1930 гг. 8 л.
8. ДАГВ. Ф. 551. Воп. 1. Спр. 414. Бюджэт Лідскага гміннага праўлення на 1929/1930 гг. 9 л.
9. ДАГВ. Ф. 551. Воп. 1. Спр. 426. Бюджэт Ражанкоўскага гміннага праўлення Шчучынскага павета Навагрудскага ваяводства. 1930/1931 гг. 9 л.
10. ДАГВ. Ф. 551. Воп. 1. Спр. 342. Справаздача Навагрудскага ваяводы аб працы і агульным стане ваяводства за 1936 год. 50 л.
11. ДАГВ. Ф. 718. Воп. 1. Спр. 16. Дакументы аб аб'яднанні зямельных надзелаў в. Раманавічы Ружанкоўскай гміны Шчучынскага павета (рашэнні, пратаколы, заявы, перапіска). 02.10. — 19.11.1925—1931 гг. 188 л.
12. ДАГВ. Ф. 718. Воп. 1. Спр. 17. Дакументы аб аб'яднанні зямельных надзелаў в. Скарбы Сабакінскай гміны Лідскага павета (рашэнні, пратаколы, заявы, перапіска). 03.09.1925 — 03.07.1933 гг. 254 л.
13. Маладзечанскі дзяржаўны занальны архіў (МДЗА). Ф. 18. Воп. 3. Спр. 5. Грамадзянская справа па ўстанаўленню апекі над непаўнагадовымі дзецьмі-сіротамі Жалняровіч Міхалам, Еўдакіяй і Якавам. 19.02.1927—04.07.1927 гг. 15 л.
14. МДЗА. Ф. 10. Воп. 1. Спр. 372. Палітыка-эканамічнае апісанне раёна пастарунка Вязынскай гміны Вілейскага павета. 23 л.

15. МДЗА. Ф. 4. Воп. 1. Спр. 227. Справа аб выдачы сенакоса ў арэнду сялянам в. Палыня ва ўрочышчы Палянскай гміны Ашмянскага павета. 02.09.1921—12.06.1924 гг. 32 л.
16. МДЗА. Ф. 4. Воп. 1. Спр. 242. Справа аб драбленні і продажы зямлі м. Ратаніны Граўжыскай гміны Ашмянскага павета. 27.04.1921—11.02.1935 гг. 135 л.
17. МДЗА. Ф. 3. Воп. 1. Спр. 299. Справа аб драбленні і продажы зямель маёнтка Вязынь Соф'і Гарадынскай. 24.11.1936—16.02.1937 гг. 105 л.
18. МДЗА. Ф. 3. Воп. 1. Спр. 90. Справа аб ліквідацыі сервітутаў м. Вязынь у маёнтку Вязынь Вязынскай гміны Вілейскага павета. 121 л.
19. МДЗА. Ф. 3. Воп. 1. Спр. 31. Справа аб ліквідацыі сервітутаў Вязынскага прыхода Вязынскай гміны Вілейскага павета. 108 л.
20. МДЗА. Ф. 4. Воп. 1. Спр. 519. Справа аб ліквідацыі сервітута в. Габрыялаўшчызна маёнтка Габрыялаўшчызна Граўжынскай гміны Ашмянскага павета. 09.06.1923—12.01.1934 гг. 62 л.
21. МДЗА. Ф. 4. Воп. 1. Спр. 520. Справа аб ліквідацыі сервітута ў маёнтку Рачуны Марховіцкія Сольскай гміны Ашмянскага павета. 14.02.1923—18.05.1934 гг. 93 л.
22. МДЗА. Ф. 18. Воп. 2. Спр. 196. Угалоўная справа па абвінавачванню Нарэйка Аляксандра па арт. 475 і 530 Угалоўнага кодэкса Рэчы Паспалітай за хуліганства. 15.12.1923—22.01.1924 гг. 10 л.
23. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. Ф. 299. Воп. 2. Спр. 809. Завешаніе В. Гечан-Гечевіча. 6 л.
24. Смаргонскі праваслаўны беларус. З царкоўнага пагосту. Аб царкоўных справах у Смаргонях (Ашмяншчына) // Bieiaruskaja krynica. № 3. 25 Łutaha 1934 h. S. 2.
25. Pakryudžany. Likwidacyja serwituta // Biełaruskaja krynica. № 21. 15 Sakawika 1928 h. S. 4.
26. Smitou Pastuch. Zlitawalisia nad siachcicam // Krynica. № 17. 26 Krasawika 1925 h. S. 5.
27. Saławiek — Nad. // Krynica. № 4. 25 Studnia 1925 h. S. 4.
28. *Бялявіна, В. М.* Прававая культура / В. М. Бялявіна, І. У. Чаквін // Беларусы. Т. 6: Грамадскія традыцыі / В. Ф. Бацяеў [і інш.]; рэдкал.: В. М. Бялявіна [і інш.]; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі. Мінск : Бел. навука, 2002. С. 150—224.
29. *Цыхун, А. П.* Пройдзеныя шляхі-пуцявіны / А. П. Цыхун. Гародня, 2003. 116 с.
30. Cezarja Baudouin de Courtenay-Erenkreutzowa Kilka uwagi wiadomości o etnografii wojewódstwa Wileńskiego // Wilno i ziemia wileńska. Zarys monograficzny. Wilno : Wydawnictwo Wojewódzkiego Komitetu regionalnego, fol. T. I. S. 201—213.
31. *Lipko, St.* Przyczyny niskiej frekwencji w szkole wiejskie / St. Lipko // Sprawy nauczycielskie. 1936. № 4. S. 113—118.

РЭЗЮМЭ. SUMMARY

Статья посвящена состоянию сельской общины белорусов Понемонья в 1921—1939 гг. Рассматриваются экономическая, благотворительная, регулятивная, консолидирующая функции громады. Основными функциями сельской общины межвоенного периода являлись экономическая и благотворительная.

This article is devoted to rural community of Belarusians in Paniamonnie in 1921—1939 yrs. The economic, charitable, regulatory, consolidating functions of community are considered. The basic functions in the intermilitary period were economic and charitable.